

כ"ב באייר התשע"ח

7 מאי, 2018

נייר עמדה

הצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון מס' 4) (סמכות בין-לאומית לגירושין), התשע"ח – 2018

עמותות "מרכז צדק לנשים" ו"קולך – פורום נשים דתיות" מבקשות להציג הסתייגויות מהצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון מס' 4) (סמכות בין-לאומית לגירושין) בתביעה לגירושין), התשע"ח – 2018 (להלן: **הצעת החוק**) העומדת בפני קריאה שניה ושלישית. "מרכז צדק לנשים" היא עמותה הפועלת לקידום חירות, שוויון וצדק עבור נשים בכל מסגרת שבו חל הדין הדתי במדינת ישראל. בין היתר מייצגת העמותה בפני ערכאות משפטיות נשים עגונות ומסורבות גט. "קולך – פורום נשים דתיות" היא תנועת נשים דתיות-פמיניסטיות, השואפת ליצור שינוי חברתי ותודעתי לצורך קידום מעמד האישה. עמדת "מרכז צדק לנשים" ו"קולך" היא כי הרחבת סמכויות בית הדין הרבני תפגע בעקרונות יסוד דמוקרטיים של מדינת ישראל, ובמקביל לא תפתור – ואולי אף תחריף – את בעיית העגונה.

1. סעיף 1ב4 להצעת החוק פוגע בעקרונות המשפט הבינלאומי הפרטי

סעיף 1ב4 להצעת החוק מבקש להעניק לבית הדין הרבני סמכות לדון בסכסוכים של בני זוג יהודים שאין להם כל זיקה טריטוריאלית למדינת ישראל, וזאת בתנאי שהם נישאו על פי "דין תורה". מתן סמכות על אזרחים זרים שאינם תושבים או אזרחים של מדינת ישראל מהווה פגיעה קשה בעיקרון הריבונות ההדדי הקיים בין כל מדינות העולם. עיקרון זה מחייב כי כל מדינה ומדינה תהא עצמאית, ובעלת סמכות בלעדית להפעיל חוקים על האזרחים והתושבים שחיים בה. הפעלת סמכות על נתין זר המבקר בישראל עלולה לעורר בעיות במישור יחסי החוץ של מדינת ישראל עם מדינות אחרות.¹

¹ יצויין כי הסמכות של בתי הדין הרבניים בישראל הורחבה כבר בשנת 2005, עם חיקוקו של סעיף 4א לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג – 1953 (להלן: חוק שיפוט בתי דין) והיא הוחלה גם על יהודים שאינם ממלאים אחר הקריטריונים לסמכות בינלאומית בדין הכללי (למשל: תקנה 500 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד – 1984). תיקון זה יצר מצב שבו סמכותו של בית הדין הרבני כבר כיום רחבה באופן משמעותי מהנורמות המקובלות בשיטות משפט מדינתיות אחרות, כמו גם זו הישראלית. סעיף 2 להצעת החוק מבקש להרחיב את הסמכות כך שלא תידרש כל זיקה בין מי מבעלי הדין לבין מדינת ישראל, הרחבה שאין לה אח ורע בשיטות משפט אחרות, ובזו הישראלית בפרט, והיא חותרת תחת הרציונל של כללי הסמכות

יובהר כי מדיניות זו מנוגדת למטרות של "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם", המבקשת לקדם יחסי ידידות בין האומות (ראו דברי הקדמה). יש להדגיש כי פגיעה בריבונות של מדינות העולם לשם מטרה אזרחית, מוצדקת ככל שתהיה, אינה נהוגה במקרים מקבילים.

2. סעיף 1ב4 להצעת החוק פוגע בכללי הצדק הטבעי ובעקרונות של משפט הוגן ופומבי (סעיף 9 להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם)

סעיף 1ב4(ב) להצעת החוק מבקש להעניק לביה"ד הרבני סמכות לדון בגירושין על פי "דין תורה" אם "התקיימו נסיבות מיוחדות המקשות על עריכתם בין בני הזוג". כאשר מדובר בצדדים אזרחי חו"ל ללא כל זיקה למדינה, שמעולם לא התנו ביניהם או התכוונו לקבל את סמכותה של מדינת ישראל, יש בכך פגיעה אנושה בכללי הצדק הטבעי. זאת ועוד: מסעיף 2ב4 להצעת החוק עולה כי בית הדין הרבני יוכל לקיים דיונים אף בהעדר צד אחד ואף כאשר צד אחד אינו נמצא פיזית במדינת ישראל, התנהלות שאף היא מהווה פגיעה בכללי הצדק הטבעי. כן לא ברור כיצד יפסוק בית הדין הרבני אם הצדדים חייבים להתגרש, כאשר אחד הצדדים כלל אינו עומד בפניו. יתרה מזו: לא ברור אילו נישואין כלולים במושג "דין תורה" ומהן נסיבות "מיוחדות" המצדיקות התערבות של ביה"ד. האם בית הדין הרבני יקבע שאף נישואין אזרחיים מצריכים גט ולכן הם כלולים בתיבה "דין תורה"? האם בית הדין הרבני יקבע שנישואין רפורמיים של אדם שעבר גיור רפורמי נכלל בתיבה "דין תורה" ויחיל עליו את הסמכות? האם בית הדין יחיל את סמכותו על אישה צרפתייה שבית דין קונסרבטיבי הפקיע את נישואיה ללא גט וידרוש עבורה גט?

3. סעיף 2ב4 להצעת החוק פוגע בחופש התנועה של אזרחים זרים (סעיף 6 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו) (סעיף 13 להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם)

סעיף 2ב4 להצעת החוק מבקש להעניק לביה"ד הרבני סמכות לנהל משפט מזורז נגד תיירים ולהפעיל נגדם את חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה – 1995. באשר לתייר, צו עיכוב יציאה מהארץ מהווה פגיעה קשה בזכויותיו, כמעט כמו מאסר.² מעבר לפגיעה האנושה והמיידיית בחופש התנועה, מתעוררת השאלה מדוע נשים מחו"ל זכאיות לפסק דין ש"אוסר" את הבעל – בעוד שנשים אזרחיות ישראל ממתינות שנים רבות להחלטה בתביעת גירושין. מנגנון זה יוצר סטנדרט כפול: באשר לנשים ישראליות בית הדין נזהר שלא להפעיל כל צו הגבלה

הבינלאומית. השוו את הקריטריונים הנקובים ב CONVENTION ON THE RECOGNITION OF DIVORCES AND LEGAL SEPARATIONS (Concluded June 1st, 1970) וגם, שרון שקרגי, כללי ברירת הדין בענייני נישואין וגירושין לאור השינויים שחלו בדין המהותי 157 (2015)

² ראו בעניין כובד המשקל של זכות היציאה מהארץ של אזרח זר: רעא 1667/07 ציון דדון נ' רפא"ל (פורסם בנבו, 3.6.07)

עד שעוברות שנים והוא משוכנע שקיימת עילת גירושין, בעוד שנשים תיירות זכאיות למשפט מזורז והטלת סנקציה קשה ומיידית על הבעל.

4. סעיף 3ב4 להצעת החוק לא נועד "לתת פתרון בעיקר למקרים שבהם לא ניתן לאתר את בן הזוג" אלא לעגן את סמכותו של ביה"ד הרבני לדון בתיקים של יהודים שהתחתנו בטקס אזרחי.

סעיף 3ב4 לא משנה את המצב הקיים בפועל, שהרי גם כיום – מאז שניתן פסק הדין בבג"ץ 2232/03 (בג"ץ בני נוח) – לביה"ד הרבני יש סמכות ייחודית לדון בגירושין של בני זוג יהודים שהתחתנו בטקס אזרחי, ובעיקר אם הם אזרחים תושבי ישראל. זאת ועוד: הצעת החוק למעשה תגדיל את מספר העגונות, שכן גם נשים שנישאו בנישואין אזרחיים ואינן זקוקות לגט על פי השדרה המרכזית של ההלכה – ייאלצו לפנות אל בתי הדין ועשויות להיחשב לעגונות. בנוסף, אם הצעת החוק אכן מבקשת לתת מזור לעגונות – היה צורך להבהיר כי בית הדין יתיר נישואין של נשים יהודיות יוצאות חבר העמים שנישאו בחו"ל במקרה שאין אפשרות לאתר את הבעל. אם לא כן – הצעת החוק לא משפרת את מצבן אלא מותירה נשים אלה עגונות.

5. השלכות נוספות של הרחבת סמכויות בתי הדין הרבני: בירורי יהדות ופסולי חיתון

מדיניות בתי הדין הרבניים בעשורים האחרונים הובילה לביצוע חקירות יזומות בעניין בירור יהדות ובירור יוחסין, בבעלי דין שלא ביקשו להתדיין בערכאה הדתית.³ השלכה ישירה של הרחבת הסמכות הבינלאומית של בתי הדין הרבניים תרחיב מדיניות זו גם כלפי אזרחים זרים. כך, יתאפשר לבקשת בעל דין לקיים בירור יהדות של בן זוגו או בירור יוחסיו. לא זו אף זו: התנהלות זו גם תגרור רישום של אזרחים זרים ברשימות מעוכבי הנישואין שמרכזת הנהלת בתי הדין.

6. הצעת החוק לא מהווה פיתרון לבעיית העגונה

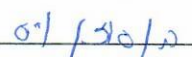
הצעת החוק מתיימרת להביא לפתרון נקודתי של מקרי עגינות, אך יוצא שכרה בהפסדה: הענקת סמכויות יתר לבתי הדין הרבניים תוך פגיעה בזכויות אדם לא תביא מזור לבעיה ברמת המאקרו, שהרי בעל עדיין יכול לסרב לתת גט חרף הסנקציות שנקטו נגדו. זאת ועוד: דברי ההסבר קובעים כי מטרת הסעיף הוא "להתיר את עגינותם" של מי שנישא אזרחית. התפיסה שלפיה נשים שנישאו אזרחית עשויות להיות עגונות לא מקובלת בקהילה ההלכתית, ואמירה מעין זו, כמו המנגנון שביסוד ההצעה, עלולה להרחיב את התפיסה שאישה נשואה אזרחית זקוקה לגט, תפיסה אשר תעלה את שיעור הנשים הנחשבות עגונות. על מנת לפתור את בעייתן של העגונות יש לייסד נישואין יהודיים צודקים והוגנים עבור נשים וגברים מבלי חשש ליפול למלכודת העגינות. בהקשר זה מציעים גופים שונים, לרבות "מרכז צדק לנשים" ו"קולך", הסכמי קדם נישואין ומנגנון של תנאי בקידושין שמטרתם לעקור את הבעיה מהשורש. הפיתרון המוצע במסגרת הצעת החוק מהווה לכל

³ ראו שתי עתירות שתלויות ועומדות שהוגשו במעורבות מרכז צדק לנשים: בג"ץ 9812/17 פלונית נ' בית הדין הגדול; בג"ץ 6483/17 פלונית נ' בית הדין הגדול

היותר טלוי לא מוצלח, עם מחיר כבד של פגיעה בזכויות אדם ובאופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל.

לסיכום, עמותות "מרכז צדק לנשים" ו"קולך" מבקשות להסתייג מהצעת החוק בכללותה באשר היא פוגעת באופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל והרווח שלה עבור נשים עגונות מוטל בספק.

ניצן כספי שילוני, עו"ד
מרכז צדק לנשים

ד"ר סוזן ווייס, עו"ד
מנכ"לית מרכז צדק לנשים